

2013/02/22

سيد مقصود برهان

امير علي شير نوایی

بتاریخ 14 فبروری سال جاری بنیاد دوستداران فرهنگ افغان های شهر تورنتو، ضمن محفل شانداري از پنج صد و هفتاد و دومین سالروز تولد «امیرعلی شیر نوایی» شاعر شناخته شده و ابر مرد مدبر سرزمین آریانا - افغان، تجلیل به عمل آورد. در محفل بر علاوه از تعداد کثیری فرهنگیان افغان، دوستان و علاقمندان ایرانی نیز اشتراک نموده، و جمعی از فرهنگیان افغان و ایرانی مقالات و اشعار شانرا به زبان های دری- فارسی، پشتو و ازبکی دیگلمه و بخوانش گرفتند. در پایان این محفل با شکوه یکی از فرهنگیان ایرانی ضمن تقدیر از فرهنگ همزیستی برادرانه اقوام مختلف افغان، یاد آوری نموده گفت:

" آنچه درین محفل برای من تازه و قویاً قابل تحسین می باشد، اینست که شما افغان ها مقالات و اشعار تانرا به زبان های محلی خود تان ارائه، به متانت گوش داده و مهمتر از همه که آنرا درک کرده و احترام می گذارید. که بیانگر رشد فرهنگی مردم و سر زمین شماست."

محفل با اجرای کنسرت با شکوه به هزمنندی جمعی گلستانی و اجرای ترانه های دل انگیز به پایان رسید.

متن سخنرانی سيد مقصود برهان مسئول بنیاد فرهنگ، درمفل ارج گذاری از امیر علی شیر نوایی.

فرزندهرات معمار مزار

امروز گرامی داشت زاد روز شخصیتی را تجلیل می کنیم که پنجمصد و هفتاد دو سال قبل از امروز در شهر فرهنگ پرور هرات پا به عرصه وجود گذاشت. تقدیرش بدان رفته بود که دوست دوران تحصیلی اش در هرات بر اریکه سلطنت تکیه زند و او را از سمرقند به هرات دعوت نمود. چون شاه می دانست که او با توشه علمی و فرهنگی مجهز می آید او را به عالیترین مقام دولتی آنوقت که وزارت بود توظیف کرد. این شخصیت گرامی جز امیر علی شیر نوایی کس دیگری نبود.

سلطان حسین بایقرا شاه فرهنگ دوست خراسان دیروز و افغانستان امروز در سال 862 هجری قمری منصب امارت دیوان عالی را به وی تفویض کرد. او لباس زرین را به تن، جبهه طلا دوزی شده وکلاه مخصوص نوروزی را به سر نهاد. چنانچه مولانا برهان الدین عطاء الله رازی در باره مقام متذکره به او چنین سروده است.

میر فلک جناب علی شیر کز شرف عاجز بود از درک کمالات او خرد
 دیوان نشست آخر شعبان به داد و عدل از لطف شاه غازی والحق چنین سزد
 چون مهرزد به دولت سلطان روزگار
 تاریخ شد همین که (علی شیر مهر زد)

علیشیر نوایی سی سال تحت سایه شاه با فضل و با دانش در خدمت میهن، مردم و فرهنگ کشور خود بود گرچه او بنام وزیر معروف است؛ بهتر آنست تا سلطانش بخوانیم و بنامیم چه او در اقلیم ادب در دو عرصه سلطنت داشت یکی عرصه ادبیات دری و دیگری عرصه ادبیات ترکی.

همانطوریکه میرزا اسدالله غالب را شاعر دو زبانه یا ذوالسانین یاد می کنند و پدر شعر زبان اردو می خوانند، نوایی هم علاوه از زبان دری مؤجد، مبتکر و مفسر زبان کلاسیک ترکیست. اگر نوایی را همپایه و هم سنگ «دانت» شاعر بزرگ ایتالوی و ابوالقاسم فردوسی شاعر زبان دری بنامیم، حرف بجا و مناسبی گفته ایم، چه همانطوریکه دانت با نوشتن «کمیدی الهی» در احیا زبان ایتالوی نقش بزرگی را ایفا کرد، فردوسی هم با نوشتن شاهنامه پرچمدار و حامی زبان دری شد. همچنان نوایی زبان ترکی - چغتایی و ازبکی را به پایه اکمال رسانیده. و با ایجاد آثار متعدد خود توانست ادبیات کلاسیک زبان ترکی را به سطح ادبیات جهانی ارتقا دهد.

د پانو شمیره: له 1 تر 4

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de

پاڼه: دليکني دليکنيزې ښي پاڼوالي دليکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکې په خبر و لولئ

مؤسس شاهان کابلی در هند، اعلیحضرت ظهیرالدین محمد بابر، شاه کابلستان که بعداً امپراتور هندوستان شد در مورد نوایی چنین ابراز نظر می کند: - علی شیر شخصیت بینظیری است که کسی بهتر از او در زبان ترکی شعر نگفته است.

دوکتور ذبیح الله صفا استاد شعر و ادب معاصر ایران و مؤلف «تاریخ ادبیات ایران» در مورد امیرعلی شیر نوایی که در شعر دری فانی تخلص می کرد اینطور نظر دارد: - «نوایی بزرگترین کسی است که شعر ترکی را به حد اعلای کمال رسانید و توانست به همه انواع شعر فارسی مثل مثنوی، قصیده، غزل و غیره شعر ترکی بسراید.»

امیر علی شیر نوایی در دیوان اشعار دری خود که به نام دیوان فانی شهرت دارد به تعداد شش هزار بیت منجمله یازده قصیده را از خود بیادگار گذاشته است. مولانا جامی مشوق، مرشد و دوست علی شیر بود و او را اغلب به شعر ملمع (بدو زبان) تشویق میکرد. مانند:

ای لب پر خنده و چشم سیاهت مست خواب   ایکی زلفینگ اره سیده ای یوزینگ دور آفتاب

نوایی به زادگاه اش، هرات بیش از حد علاقمند بود چنانچه جاده های شهر هرات را شاهراه رسیدن به فردوس میگفت:

شهره سیوی جنت فودوس که جویند   فانی به یقین دان که خیابان هرات است
شاهراهی اگر ت جانب فودوس بجویی   فانی به یقین دان که خیابان هرات است

علیشیر نوایی در مورد اشعار دری و ترکی قطعه ای دارد بدین شرح:

معنی شهرین و رنگیم به ترکی بیحد است   فارسی هم لهل و دُرِه ای ثمین گر بنگری
گویم در راست بازار سخن بگشاده ام   یکطرف دوکان قتادی و یکسوزگری

به این مفهوم میرزا اسد الله غالب هم شعری دارد که تذکرش خالی از دلچسپی نیست

گرچه هندی در عذوبت شکر است   طرز گفتار دری شیرین تر است

حکیم شاه محمد قزوینی مترجم کتاب مجالس الانفاس تألیف امیرعلی شیر نوایی که بیست و یک سال بعد از وی به ترجمه این اثر دست زده است در شرح حال امیر چنین نوشته است:

او کمال قدرت بر شعر فارسی و ترکی داشته، و لیکن خاطر عطرش به ترکی گفتن بیشتر مایل افتاده و خمسه ترکی او بیشتر مهشور است که قریب سی هزار بیت می باشد و کسی شعر ترکی را بهتر از وی نسروده و گوهر نظم بهتر نسفته.

دوکتور رکن الدین همایون فرخ محقق ایرانی که دیوان امیرعلی شیر نوایی «فانی» را با مقدمه بینشورانه در سال 1375 شمسی به طبع رسانیده میگوید: -

فانی با وجود مشغولیت هایی که در دیوان و دربار داشت طی سی سال توفیق یافت که بیش از شصت هزار شعر بسراید و 30 جلد آثار منثور و منظوم تألیف و تصنیف کند. شاید سی سال نزد این بزرگان زبان، عدد خاصی باشد چه فردوسی بزرگ هم گفته بود:

بسی رنج بـردم در دین سال سی   عجم زنده کردم بدین پارسی

محقق مذکور نوایی را مبتکر سبک خاصی در شعر دری می داند که شاعران دربار شاهان کابلی هند از آن پیروی و اقتضا کرده اند که بعداً در ادبیات دری بنام سبک هندی معروف شد. و موصوف چند بیت فانی را طور نمونه ارائه می دارد:

از خیال آن مـحـان فکر محالـی داشتم   بود آگو چه بس محال اما خیالی داشتم

و یا:

د پانو شمیره: له 2 تر4

افغان جرمن آنالین په درنیت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلپکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خبر و لولی

شب غم اختر اشکم نیامد د رحساب ارچند

که شب تا روز اختر می شمارد چشم بیمارم

چون از شاعران سبک هندی و یا بهتر بگویم از شاعران دوران شاهان کابلی در هند حرف به میان آمد بیاد شباهت قسماً تفاوتی بین فانی و غالب وجود دارد. همانطوریکه نوایی ادعا می کند که سرودن شعر به زبان دری برایم خوشایند است، اما در ترکی راحت تر خود را می یابم؛ اما غالب می گوید: گرچه به اردو شعر می سرایم، ولی به زبان دری خود را راحت تر احساس می کنم.

به همه حال، امیر علی شیر نوایی واقعاً یکی از فرزندان ممتاز و صدیق سرزمین افغانستان بود، چه وی با استفاده از امکانات مادی و صلاحیت دولتی در راه عمران و آبادانی میهن اش استفاده اعظمی کرد. چنانچه از دارایی و ثروت شخصی خویش بیش از 370 بنا را بخاطر خدمت به مردم به پای اکمال، و مورد استفاده عام قرار گرفت. مانند مدرسه، مسجد، خانقاه، کتابخانه، جاده، کانال، کاریز، چشمه، پل، حوض، شفاخانه و غیره ساختمان آبدی های بزرگ چون آرامگاه حضرت علی بن ابوطالب (رض) خلیفه چهارم اسلام در شهر مزار شریف، مسجد جامع مصلاي هرات، بنای عظیم مدرسه گوهر شاد بیگم که در زمان خود حیثیت یک پوهنتون را داشته استادان و دانشوران بزرگ داخلی و خارجی در آنجا تدریس می کردند. هکذا باز سازی مسجد جامع هرات زیر نظارت و رهنمایی وی انجام شده است.

همچنان قابل یاد آوریست که نوایی آرامگاه حضرت علی کرم الله وجهه را به دستور سلطان حسین بایقرا در قریه خواجه خیران بلخ که اکنون شهر بزرگی بنام مزار شریف در آن متجلی است، با همکاری و حضور فعال شیر نوایی اعمار شد. از امیر علی شیر نوایی آثار متعددی به زبان های دری و ترکی باقی مانده که مهمترین آن خمسة نوایی بزبان ترکی می باشد که شاهکاری است بینظر.

نوایی در اشعار خود همه از عشق و محبت، راستی و درستکاری، دوستی، صفا و صمیمیت، برابری، عدالت و انصاف، غرور و متانت، تسلیم ناپذیری در برابر ظلم، بیداد و ستمگری حرف می زند. و این اعمال پسندیده را ستایش می کند. جهالت، ریاکاری، مردم فریبی، اهانت و تحقیر زیردستان و مستمندان را مذمت و نکوهش کرده و از روی فریبکاران و ریاکاران نقاب برمی دارد.

امیر دولت شاه بن علاالدوله بخشی شاه سمرقندی مؤلف تذکره الشعراء، قصیده ملمع در زبان ترکی و دری در مدح نوایی دارد. پس از ارزیابی های مفصل فضایل و خصائل کم نظیر امیر، خسر او را چنین ارزیابی میکند: آنچه تا امروز از آن طبع لطیف صادر شده در ترکی جواب خسر نظامی است؛ الحق داد معانی در آن داستان داده است.

بقول دوکتور فرخ اثر معنوی امیر علی شیر نوایی در ترکی تا آن اندازه است که پس از او شعرای ترک نه تنها سبک و روش او را تقلید کرده اند، بلکه تخلص او را نیز به تخلص خود افزوده اند مانند: خیالی نوایی، حسینی نوایی، حالی نوایی، شکری نوایی.

یکی از صوفیان بزرگ هند بنام شاه جهانگیر هاشمی 34 سال بعد از وفات نوایی در اثر خود بنام «مظهر الاسرار» که بجواب «مخزن الاسرار نظامی» نگاشته، از سلطان حسین میرزا و علی شیر نوایی به احترام نام برده و ضمن ستایش از نظام مملکتداری شان در باره نوایی می گوید:

داشت امیری بده هزاران کمال	نادر و ممتاز و عديم المثل
شیردل و صاحب شمشیر بود	بنام خوشش م-هر علمای شیر بود
در فن ترکی بده صریح قلم	گفت صلا بر عرب و بر عجم
بالعجب این است که آن نامدار	بها همگی مشغله روزگار
داد بده دیوان غزل انتظام	کرد یکی خمسه ترکی تمام
گفت به ترکی سخنان بزرگ	از دم خضر و نفس پهر ترک
بود شب و روز به صد عز و جا	
هم نفس خسرو عالی پناه	

امیر کبیر نظام الدین علی شیر نوایی فرزند غیاث الدین کیچکینه بهادر می باشد. او در ماه رمضان سال 844 هجری قمری مطابق 9 فبروری 1441 میلادی در شهر باستانی هرات زاده شد و پس از 62 سال زندگی پربار و

افتخار آمیز که همه یا در خدمت مردم و آبادانی میهن و یا در شگوفایی فرهنگ گذشت؛ بروز دوازدهم ماه جمادی الاخر سال 906 هـ. ق. مطابق سوم جنوری 1501 میلادی در شهر هرات پدرود حیات گفته و در منطقه مصلاي شهر مذکور به خاک سپرده شد. نوایی نه تنها م وسس مکتب نوینی در شعر ترکی بود بلکه شخصیت سیاسی با کیاست، دولتمدار با درایت، مؤرخ بی تعصب، ادیب مبتکر، زبانشناس محقق، موسیقی دان ماهر، نقاش چیره دست، مصور موشکاف، شاعر بی بدیل، نکته پرداز در انواع شعر اعم از دری و ترکی و بلاخره مشوق دانش و فرهنگ با حساب می رود. او بود که در نیمه قرن 15 رنانس شرق را رهبری و به موفقیت به پیش برد.

خمسۀ نوایی مشتمل برین پنج دفتر میباشد
حیرت الابرار، شریین و فرهاد، لیلی و مجنون، سعبه سیار و سد اسکندری
نوایی در اشعار خود نظامی گنجوی، امیر خسرو شاعر معاصر خود عبدالرحمن جامی را که یکجا با وی به سرودن خمسۀ پرداخت ستایش می کند و ضمن اعتراف به مهارت و استادی مسلم شان در این فن آنان را ارج می گذارد.
ما هم مقام معنوی امیرعلی شیر نوایی را با شکوه و با عظمت دانسته، روانش را شاد و خاطرش را گرمی می داریم.

رویکرد ها:-

- 1- خمسۀ نوایی، نوشته شرعی جوزجانی
- 2- وضعیت ادبی - هنری هرات در دورۀ تمیوریان، نوشته محمداالله وطن دوست
- 3- یاد داشت های شخصی بنده.

ادیت از: نجیب داوری